

VARGA LAJOS

Zivataros hónapok*

A szerző 2013 tavaszán kismonográfiát jelentetett meg az 1918-as demokratikus forradalomról és az első magyar köztársaságról. A megjelenés időpontja azért lehet fontos, mert, ahogy az 1919 augusztusa után kialakult rendszer hivatalossága csak gyalázta a sarjadó demokráciát és a köztársaságot, úgy napjainkban is tanúi vagyunk a korábbi beidegződéseknek. Nem mintha a kommunista ihletésű szemlélet vagy hatóság 1918-at a saját panteonjába beemelte volna – álláspontja szerint a modern kori történelem mérföldköveit 1848–1949 és 1945–1948 jelezte, míg a jelenlegi felfogás szerint ezek a mérföldkövek 1848–1956–1989/90 és napjaink. Igaz ugyan, hogy hivatalosan és elismerten Magyarország jelenlegi államformája köztársaság, csak hogy ez utóbbi felfogás alapján történelmi előzmények nélkül, jöllehet már éppen a harmadik köztársaságban élünk. Így a demokratikus átalakulást kétségbe vonó konzervatív (olykor retrográd) szemlélet sajátosságosan találkozik a demokráciát ugyancsak kiiktató, a proletárdiktatúrát mérföldkönek tekintő felfogással.

Salamon Konrád jól tette, hogy konszenzust kereső munkáját közreadta, Tacitus elévülhetetlen szerepfelfogását (*Sine ira et studio*) követve. A mű célja, jellege a jó értelemben vett tudományos népszerűsítés. Az alcímek is a legfontosabbnak vélt kérdésekre összpontosítanak, mintha csak az érdeklődő

* SALAMON Konrád: *Az őszirózsás forradalomról és az első köztársaságról*, Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2013. 162 p.

olvasónak válaszolnának. A munka a forradalom egyes szereplőinek emlékirataira, a fontosabb feldolgozásokra – köztük a szerző korábbi könyvére – épül, nem terhelve az olvasót lábjegyzetekkel, hosszú idézetekkel.

A forradalom kirobbanásának okait kutatva azonban (még a korlátozott terjedelmi határokon belül is) érdemes lett volna nagyobb teret szentelni a háborús események utolsó hónapjainak. Bár a központi hatalmak hadvezetésének igencsak kedvezett Oroszország 1917-es kiválása, az 1918 eleji német erőlködések mégis kifulladásra, s a hadvezetés felismerte, hogy az antant katonai erőfölénye, kezdeményezése augusztusban visszafordíthatatlanná vált. Ennek hallatán Vilmos császár hozzálátott a német belpolitikai erővonalak átrendezéséhez.

Ezzel szemben az Osztrák–Magyar Monarchia vezető körei a június 15-i piavei katasztrófa után még nem gondoltak a mélyebb politikai változások szükségességére, sőt Tisza István július 9-én Piavét a győzelmes háború egyszerű kisiklásának nevezte, akárcsak Wekerle Sándor kormányfő. Ezzel szemben a tanúnak is mondható Julier Ferenc (ezredes, utóbb a Tanácsköztársaság haderejének vezérkari főnöke) szerint ez a nap a győzelembe vetett hit elvesztésének napja, ráadásul a támadást a német vezérkar nyomására rendelték el. Ahogy 1916 nyarán sem gondoskodtak Erdély védelméről, megelőzendő a román betörést, úgy 1918 késő nyarán és őszén sem sikerült a politikai vezetésnek kikényszeríteni az uralkodótól a magyar csapatok visszavezénylését az ország határaitra – a hadsereg bomlásának egyértelmű jelei ellenére. Szeptemberben a konzervatív sajtó Boszniát és Háromföldet (Hercegovina) a Szent István-i birodalom szerves részének tekintette, Réz Mihály professzor pedig Romániát a Monarchia természetes érdekszférájának. Tisza István ekkoriban tett délszláv útja teljes kudarcra végződött. A bolgár front teljes összeomlása után a magyar kormányzat ismét képtelen volt gyors politikai döntést hozni. Rendkívüli parlamenti ülést nem hívtak össze, hanem kivárták a hosszú nyári szünet utáni, szokásos októberi kezdést (október 16.) Ekkor a munkapárti többség a demokrata függetlenségi képviselőket lehazaárulózta, néhányukat a mentelmi

bizottság elé citálta. A kormány már alkalmatlan volt valamilyen pártközi kormányzat létrehozására, nem is szólva a parlamenten kívüli politikai erők bevonásáról. Egy nappal később hangzott el Tisza beismerő nyilatkozata a háború elvesztéséről, amit a szerző munkájában már megemlít. A felsorolt tényekből az olvasó számára néhányat érdemes lett volna felidézni, hisz az uralmon levők mulasztásairól, döntésképtelenségéről és háborús felelősségéről nem kellene megfeledkezni.

A szerző tömören – a szakirodalomra támaszkodva – foglalja össze a magyarországi választójogi rendszer elszomorító korlátozottságát. Megemlítendő, hogy az e rendszer megreformálására irányuló javaslatok, tervezetek az évtizedek során sorra elbuktak. A demokratikus erők szervezett, nagy tömegeket mozgató küzdelme sem vezetett sikerre. Harcuk megfeneklett Tisza István konokságán, akit ezért IV. Károly menesztett 1917 májusában. A demokrata Vázsonyi Vilmos fontos, noha általánosnak aligha mondható, de alapos választójogi törvénytervezetet készített (Vázsonyi nevét a szerző megemlíthette volna), ám ezt hónapokig elhúzódó parlamenti vitákban kíméletlenül megnyirbálták. Ez az érthetetlen eljárás csak tovább növelte a társadalmi elégedetlenséget, és fokozta az általános tiltakozást. (A szerző nem feledkezik meg az ifjabb Andrássy gróf idevonatkozó ítéletének közléséről.) Röviden, ám lényegre törően írja le, hogy a kormányon levő pártok mennyire alkalmatlanok voltak az elmélyülő válság kezelésére, egyben bemutatja a parlamenti ellenzéki pártok aktív fellépését is, de mintha megfeledkezne a szociáldemokrata párt október 8-i, a magyar néphez szóló kiáltványáról. Márpedig ez a fontos dokumentum (melyet szinte azonnal elfogadott vagy helyeselt több fontos szervezet, szövetség, párt) lett a hamarosan megalakuló Nemzeti Tanács programja, melyet Jászi Oszkár és Kunfi Zsigmond véglegesített.

Az Ausztria föderációs átalakításáról szóló, császári kiáltvány kapcsán érdemes lehet megemlíteni a jogászkodó magyar parlamenti pártok reagálását, amikor az ország formális függetlenségét, a perszonális unió beálltát hangsúlyozták, de nem akarták észrevenni, hogy ha a Monarchia felbomlik, a történelmi Magyarországot lehetetlen sértetlenül megőrizni. Erre az

összefüggésre érdemes lett volna utalni, hisz a háborús vereség nyomán, a birodalmak felbomlása, szétesése után a nemzetállamok létrejöttét nem lehetett megakadályozni. A győztes nagyhatalmak pedig felkarolták az újonnan alakuló kis- és középállamok egyaránt óriásira duzzadt nacionalizmusát, amit a nemzeti önrendelkezés megtevesztő mezébe öltöztettek. Érdemes lett volna utalni arra, hogy a föderációs vagy államszövetségi – bármennyire is vonzó – ideális tervek aktualitásukat veszítették. Néhány sort megérdemelt volna az etnikai határokról mint országhatárokról folyó gondolkodás megjelenése. A szerző ugyanakkor gondosan sorra veszi a demarkációs vonalak sorozatos, állandósuló megszegését, a megszállás okozta atrocitásokat, a különféle megállapodások felrúgását, a magyar közigazgatás felszámolását.

Salamon Konrád nem említi ugyan a szervezett katonai hadviselés, ellenállás alig kétségbe vonható nehézségeit, a hadra foghatók elsőprő erejű békevágyát, de szól a frontról visszaözlő, megfáradt katonák százezreinek lefegyverzéséről, az elkerülhetetlen, önkényes, fegyveres összeütközésekről, az új hadsereg szervezésének bonyodalmairól, a Katonatanács destabilizáló szerepéről, a kormányzat erélytelenségéről és bizonytalankodásáról meg arról, hogy a hatalom új birtokosai közül sokan eltúlozták egyes ellenforradalmi szerveződések jelentőségét, veszélyességét.

Ami a politikai erőviszonyokat illeti, megjegyzendő és talán határozottabban kimondandó, hogy a demokratikus forradalom fő társadalmi bázisa az akkor csaknem egymillió tagot számoló szociáldemokrata párt volt. Természetesen voltak a pártban és a szakszervezetekben, akik megőrizték korábbi bizalmatlanságukat, fenntartásaikat a polgári pártokkal szemben, de a meghatározó nem ez az egyoldalúságot jelentő bezárkózás volt, hanem, éppen ellenkezőleg, a demokratikus pártokkal való együttműködés, különösen a forradalmi átalakulás első periódusában. (Vajon a távolságot tartók nem kételkedhettek az uralmon levők magatartásában, akik a munkásságot alattvalóknak tekintették, s nem engedték be az alkotmány sáncaiba?)

A koalíciós együttműködés a változó erőviszonyok, a külpolitikai nehézségek ellenére fennmaradt.

A szerző példás tömörséggel csokorba gyűjti a novemberben megalakult kormány – 1848-ra emlékeztető – néptörvényeit, amelyekkel lerakta a köztársasági államrend alapjait. A kihirdetett demokratikus választójogi törvényt azonban a kormány nem volt képes érvényesíteni. A szerzőnek meg kellett volna állapítania, hogy a köztársaság kormányzata a legnagyobb hibát a nemzetgyűlési választások időpontjának sorozatos elhalasztásával követte el, amint azt memoárjaikban sokan megállapították. Érdeemes lett volna utalni az elhalasztás okaira, amely összefüggött az integritás értelmezésével, illetve a megszállás tényével. Valószínű, hogy az elmaradás okát inkább ezek a tényezők és nem a választások feltételezett eredményei befolyásolták.

A szerző – megítélésem szerint – egyoldalúan leegyszerűsíti a szociáldemokraták felfogását a földreformról. A pártban voltak, akik ellenezték a föld szétaprózását, voltak georgisták, de a döntő többség a nagybirtokrendszer radikális megszüntetése mellett állt ki, s a megoldást a földművelők földhöz juttatásában jelölte meg. A földmunkások, kisgazdák, gazdasági cselédek karácsonyi-januári népes értekezletei a magántulajdonban levő szántóföld felső határát 500 holdban maximálták, s az e feletti birtoktesteket véleményük szerint – földosztás, örökbérlet, szövetkezés és egyéb módon – kizárólag a földet megművelőknek kellett volna adni. Nem véletlen, hogy Buza Barna üdvözölte ezt a döntést, és a törvényben az 500 holdas maximum szerepelt az eredeti 1000 holddal szemben. A szociáldemokrata párt üdvözölte a XVIII. sz. néptörvényt. Kár összemosni a szociáldemokraták korabeli álláspontját a kommunisták leegyszerűsítő felfogásával.

A szerző több helyütt foglalkozik a politika porondjára lépő kommunisták köztársaságot bomlasztó tevékenységével. Ennek részletes ismertetése kapcsán fontos lett volna megemlíteni, hogy a kommunista pártok megjelenése általános volt, különösen a forradalmasodó Európában. A szociáldemokraták e párt megalakítását nemcsak elsietettnek, hanem feleslegesnek is te-

kintették, noha megjelenését tudomásul vették. December közepétől – miután az esetleges, laza együttműködés vékony szálai is elszakadtak – az MSZDP minden fórumon a legkeményebb fellépést, a harcot hirdette meg a demagóg követeléseket hangoztató s egyes társadalmi csoportokat megnyerő párt ellen. Mindez nem maradt hatás nélkül az MSZDP egyes csoportjaira, a szocializálást, megváltásként értelmezőkre, akik mögött nem Kunfi és Böhm állt.

A márciusban megindult kampányban a demokratikus pártok is megkezdték tevékenységüket az ország különböző városaiban. Az előforduló provokációk, a vezércikkek, a tervezett fegyveres megmozdulások vagy éppen sztrájkok jelentőségét nem szerencsés eltúlozni, hisz a korábbi értékelések ezekkel a jelenségekkel magyarázták a március 21-én bekövetkezett fordulat belső előfeltételeit. Pedig ebben a Vix-jegyzék játszott a döntő szerepet.

Amikor a szerző a március 20–21-i eseményeket ismerteti, mintha kissé megbicsaklana a tacitusi mottó. A Berinkey-kormány lemondott. A polgári politikusok, megszabadulva a felelősség terhétől, szívesen távoztak. Ilyen megalázó feltételeket egyetlen kormány sem fogadhatott el. A szociáldemokraták csak úgy vállalták a kormányzás borzalmait, ha elhárul a belső polgárháborús veszély, és gyökeresen megváltozik a külpolitikai orientáció. Így a kommunisták nyerő pozícióba kerültek. (A polgári pártok nem kifogásolták a KMP-vel való tárgyalást, de a kormányalakításról nem volt tudomásuk). A kommunistákkal való megállapodás legfőbb szószólója a kommunistabárnak aligha nevezhető *Népszava*-főszerkesztő, Weltner Jakab volt, aki a németországi januári vérontás elkerülését tartotta a legfontosabb feladatnak.

A március 20–21-i napok eseményeit aligha lehet egy fogalommal jelezni vagy egy szóval leírni. Annyi azonban megállapítható, hogy e nappal megszakadt a történelmileg időszerű demokratikus átalakulás folytatása, a demokratikus államrend – a köztársaság – konszolidálása. 1919 márciusa nem folytatása 1918 októberének, hanem megszakítása, végső kimeneteleiben tagadása. A kommunisták képtelen túlzásait, irreális

intézkedéseit mérsékelni szándékozó szociáldemokraták felelőssége kétségtelen s egyben tragikus, de a diktatúrából való békés átmenet lebonyolításában kétségen felül áll a szerepük. Ami pedig az ország határait illeti, azokat 1919. február 26-án Párizsban véglegesítették. A többi már csak a hipotézisek birodalmába tartozik.

A demokratikus forradalmat, a Károlyi Mihály vezette köztársaságot alapos igényességgel elemző mű megjelentetése reménykeltő és újabb kutatásokra ösztönző. Salamon Konrád munkájával megtette az első lépéseket a konszenzus megteremtése felé.